

Vlaams
Parlement

stuk **2060** (2012-2013) – Nr. 1
ingediend op 16 mei 2013 (2012-2013)

Gedachtewisseling

over het rapport van het Vlaams netwerk voor
Eigentijds FilosofieOnderwijs (vzw VEFO)
‘Degelijk filosofieonderwijs voor iedereen.
Tien jaar na een resolutie!’

Verslag

namens de Commissie voor Onderwijs en Gelijke Kansen
uitgebracht door de heer Kris Van Dijck

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: de heer Boudewijn Bouckaert.

Vaste leden:

de heren Paul Delva, Jos De Meyer, de dames Kathleen Helsen, Sabine Poleyn;
mevrouw Katleen Martens, de heren Wim Van Dijck, Wim Wienen;
de dames Irina De Knop, Marleen Vanderpoorten;
de dames Kathleen Deckx, Fatma Pehlivan;
mevrouw Vera Celis, de heer Kris Van Dijck;
de heer Boudewijn Bouckaert;
mevrouw Elisabeth Meuleman.

Plaatsvervangers:

de heer Jan Durnez, de dames Cindy Franssen, Veerle Heeren, Katrien Schryvers;
de heren Frank Creyelman, Chris Janssens, Erik Tack;
de dames Ann Brusseel, Fientje Moerman;
mevrouw Yamila Idrissi, de heer Chokri Mahassine;
de heer Willy Segers, mevrouw Goedele Vermeiren;
de heer Jurgen Verstrepen;
mevrouw Mieke Vogels.

Toegevoegde leden:

mevrouw Gerda Van Steenberge.

INHOUD

I. Inleidende uiteenzetting door de vertegenwoordigers van de vzw VEFO	4
II. Bespreking	9
1. Vragen en opmerkingen van de leden	9
2. Antwoorden van de VEFO-vertegenwoordigers	11
Gebruikte afkortingen	15
Bijlagen: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

In de Commissie voor Onderwijs en Gelijke Kansen werd op datum van donderdag 18 april 2013 een gedachtewisseling gehouden met enkele bestuursleden van de vzw VEFO. Dit naar aanleiding van de tiende verjaardag van de stemming in het Vlaams Parlement van een resolutie betreffende het aanbieden van degelijk filosofieonderwijs voor iedereen (*Parl.St.* VI.Parl. 2001-02, nr. 1138/1-3), waaraan de vzw VEFO een rapport wijdde ('Degelijk filosofieonderwijs voor iedereen. Tien jaar na een resolutie!' – rapport d.d. 17 februari 2013). Namens de vzw VEFO werd het woord gevoerd door de heer Peter Michielsens (voorzitter), de heer Herman Lodewyckx (ondervoorzitter), de heer Peter Visser (coördinator) en prof. dr. Luc Braeckmans (hoogleraar Universiteit Antwerpen). De toelichtingen werden ondersteund door een PowerPointpresentatie. Het rapport en de PowerPointpresentatie zijn te vinden op de [dossierpagina](#) van dit stuk op www.vlaamsparlement.be.

I. INLEIDENDE UITEENZETTING DOOR DE VERTEGENWOORDIGERS VAN DE VZW VEFO

Mevrouw *Kathleen Helsen*, waarnemend voorzitter, situeert kort de achtergrond van de gedachtewisseling. Ze wijst op het rapport dat VEFO heeft uitgebracht tien jaar nadat het Vlaams Parlement een resolutie over filosofieonderwijs heeft goedgekeurd. De commissie is benieuwd naar de stand van zaken in deze en wil hierover dan ook graag de visie – en de concrete vraagpunten – van VEFO vernemen.

De heer *Peter Michielsens* verheugt zich over het feit dat de commissie bereid is te luisteren naar de visie van VEFO over de evoluties die zich in de voorbije tien jaar in het onderwijslandschap en meer in het algemeen in het denken over onderwijs hebben voorgedaan in verband met filosofie en het filosoferen. De spreker wijst op het engagement dat Vlaanderen – bij wege van dit Vlaams Parlement – een decennium geleden aanging om aan te sluiten bij wat toch een internationale trend is. Dat april ook nog eens de 'maand van de filosofie' is, komt insgelijks mooi uit, stelt hij.

VEFO heet voluit Vlaams netwerk voor Eigentijds FilosofieOnderwijs en ontstond als een spontane beweging van mensen die gedreven waren door het rotsvaste geloof in het belang van filosofie en filosoferen als onderdeel van het curriculum of als methode in het onderwijs. Nadien evolueerde dat tot een vzw, waarin ook de vakgroepen wijsbegeerte van de vier universiteiten Leuven, Antwerpen, Gent en Brussel in het bestuur vertegenwoordigd zijn. Daarnaast zijn er heel wat mensen lid die in het secundair onderwijs betrokken zijn bij filosofie of ermee werken. Ook leerkrachten van aanverwante vakken, zoals zedenleer of godsdienst, zijn lid. Tot slot behoren ook puur geïnteresseerde derden tot de leden.

De resolutie gaf de vereniging een sterke impuls. De heer Michielsens stelt zijn medesprekers voor. De heer Herman Lodewyckx is ondervoorzitter van VEFO en was tot voor kort docent wijsbegeerte aan de Katholieke Hogeschool Brugge-Oostende. Daarnaast is hij voorzitter van de internationale vereniging van docenten en leerkrachten filosofie (AIPPh). Hij zal hier bekijken hoe het in andere Europese landen zit met filosofie. Professor Luc Braeckmans is hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Antwerpen. Hij licht toe wat filosofie in het secundair onderwijs als vak kan betekenen. De heer Peter Visser is eveneens als docent verbonden aan de Universiteit Antwerpen in het kader van de methode filosoferen met kinderen en jongeren. Hij is tevens deels vrijgesteld als coördinator voor de vereniging. Zelf is de heer Michielsens – die voor zijn pensionering als inspecteur-generaal Onderwijs wel meer in deze commissie geweest is – initieel van opleiding ook filosoof en gelooft hij rotsvast dat het vak een prominente plaats verdient in het onderwijs.

Historisch is het zo dat de UNESCO sinds 1997 wereldwijd het standpunt promoot van de zinvolheid van filosofie als onderdeel van het curriculum, evenals het idee dat jongeren via filosofie of een filosofische methode kritische vragen moeten leren stellen. Dat heeft al-

les te maken met de doelstelling van die organisatie om bij te dragen tot een democratisch bewustzijn in de wereld. Filosofie is bij uitstek een discipline maar ook een methode om jongeren te leren nadenken over problemen waarmee ze individueel, of als onderdeel van de samenleving, op een of andere manier geconfronteerd kunnen en zullen worden en om ze met kritisch-wijsgerige blik te leren bekijken.

Het zijn de voorgangers van het huidige bestuur van VEFO die mee de aanzet gaven tot de resolutie door contacten met toenmalige parlementsleden. Sinds 2002 volgt de vereniging alles wat inzake filosofieonderwijs in Vlaanderen en internationaal gebeurt nauwlettend op.

Op 19 december 2002 werd de bewuste resolutie aangenomen, die stipuleerde dat filosofie en filosoferen ook in Vlaanderen een belangrijke plaats in het onderwijs moeten krijgen. Wat is daar de afgelopen tien jaar mee gebeurd en wat kan er nog gebeuren? Er wordt ingezoomd op de realisaties, op de situatie in het buitenland, op wat het als vak in het secundair onderwijs kan betekenen en op wat de methode filosoferen met kinderen en jongeren (FMKJ) kan betekenen. Ter conclusie zal de heer Michielsens ook de verwachtingen formuleren die bij VEFO leven ten aanzien van het Vlaams Parlement.

Wat zijn de realisaties? De opeenvolgende ministers Vanderpoorten, Vandenbroucke en Smet, hebben vrij expliciet initiatieven gesteund in opvolging van de resolutie of uitgaand van VEFO, met als doel het gedachtegoed inzake filosofie en filosoferen voet aan de grond te doen krijgen in het Vlaamse onderwijs. Sinds 2005 is die steun erg tastbaar, doordat er een gedetacheerde tijdelijk ter beschikking van de vereniging is gesteld. In eerste instantie was dat voltijds, maar ondertussen is dat deeltijds geworden. Dat laatste is jammer, maar VEFO heeft er begrip voor dat er andere gevoeligheden en noden zijn. Men is blij dat er nog altijd iemand is die expertise kan opdoen en delen.

Er zijn ook heel wat initiatieven genomen ingevolge de resolutie. Sinds 2008 worden er jaarlijks masterclasses ingericht: verdiepende vormingsinitiatieven voor mensen die met filosofie en filosoferen te maken hebben. Ook worden studiedagen georganiseerd en er is een project opgezet inzake leermiddelen. Dat was ook als doel opgenomen in de resolutie en behelst het ontwikkelen van instrumenten, handboeken en tools voor leerkrachten. VEFO verspreidt ook opinievormende bijdragen in diverse media. Dankzij de ondervoorzitter zijn er vele contacten met het buitenland, wat meteen een ruime expertise-opbouw garandeert.

De resolutie maakt er een punt van dat filosofie als vak ook als dusdanig expliciet herkenbaar moet zijn in zijn benaming. Op 17 juni 2005 heeft de Vlaamse Regering vanuit die optiek het vroegere vak ‘wijsgerige stromingen’ vervangen door de vakbenaming ‘filosofie’, omdat dat ook minder de idee van een historisch overzicht oproept.

In 2011 lanceerden de vakgroepen wijsbegeerte van de vier vermelde universiteiten, via VEFO, een oproep om het vak filosofie een duidelijke plaats te geven in het curriculum van de derde graad secundair onderwijs, met name in richtingen met leerlingen die voldoende abstractie kunnen maken en zo het vak kunnen opnemen.

De resolutie gewaagt ook van de opvolging van het integrale traject van de resolutie door een begeleidingscommissie vanuit de Vlaamse Gemeenschap. In 2006 is een dergelijke instantie opgericht binnen het ministerie met de naam OCVEFO. Ze functioneert niet binnen het kader van de vereniging zelf, maar die laatste probeert wel zoveel als mogelijk prikkels te geven via de vertegenwoordigers van de diverse onderwijsverstrekkers, lerarenopleiding en dergelijke. De commissie werkte in een goede sfeer. Toch is ze sinds 2012 on hold gezet, omdat er knelpunten zijn gerezen die de commissie zelf niet kon oplossen. Belangrijk item daarin is de verhouding tussen filosofie en levensbeschouwing. Het is een

moeilijke kwestie waarbij VEFO zich uitdrukkelijk distantieert van politieke standpunten over de problematiek van het levensbeschouwelijk onderwijs in scholen. Voor VEFO is er ter zake ook geen sprake van filosofie als een valabel alternatief voor dat levensbeschouwelijk onderwijs. Die zaken moet men duidelijk onderscheiden, stelt de spreker.

Dat de begeleidingscommissie voorlopig niet verder kan werken, is ook mee te wijten aan het feit dat Vlaanderen niet echt een traditie heeft op het vlak van filosofieonderwijs. Men kijkt liever de kat uit de boom om dan te zien waar het heen moet met het vak.

Derde probleem van de opvolgingscommissie is de vraag hoe men kan garanderen dat er vakbekwame leerkrachten instaan voor het vak filosofie.

Een belangrijke realisatie is de uitgave van een volledige handboekenreeks, van basisonderwijs over secundair onderwijs en hoger onderwijs tot methode. Er is dus wel degelijk al materiaal voorhanden, stelt de heer Michielsens. In navolging van een eerdere publicatie is recent overigens een nieuwe publicatie voor het basisonderwijs uit in het kader van de context van het leergebied Wereldoriëntatie. Het betreft meer bepaald de reeks *filo.mundo* van Die Keure.

VEFO verrichtte voorts ook enig onderzoek in verband met de methode FMKJ in het Vlaamse onderwijs. In 2006-2008 was dat onderzoek heel specifiek gericht op de lerarenopleiding. De methode FMKJ aanbrengen bij jonge kandidaat-leerkrachten betekent hen vertrouwd maken met hoe ze in de marge van hun lesopdracht later via kritische bevraging en een kritisch discours samen met de leerlingen kunnen komen tot de ‘waarheid’ van wezenlijke vragen die leven bij jongeren. Die vragen kunnen voortkomen uit het onderwijs waar ze aan deelnemen, maar kunnen net zo goed in hun persoonlijke leven opduiken. Het FiloLO-project, filosoferen in de lerarenopleiding, heeft ook betekenis in de context van expertisenetwerken, verbonden aan de lerarenopleiding.

In 2009 is een onderzoek uitgevoerd naar filosoferen met leerlingen in beroeps- en technisch onderwijs, in samenwerking met mevrouw Carlijne Ceulemans van de Universiteit Antwerpen. Het blijkt een vrij wijdverspreid misverstand dat filosofie en het filosofisch denken over wat zich aandient in de samenleving niet mogelijk zou zijn met jongeren uit die richtingen. Het onderzoek was praktijkgericht en liep in een aantal technische en beroepsscholen en centra voor deeltijds onderwijs. De resultaten bleken verrassend.

Ter illustratie van een en ander geeft de heer *Herman Lodewyckx* mee dat hij, in zijn hoedanigheid van voorzitter van de AIPPh, nog maar zeer recent werd uitgenodigd voor een congres van de Duitse UNESCO Commissie begin mei 2013: ‘Philosophie und Verständigung in der pluralistischen Gesellschaft’. Gedurende twee dagen zal daar worden nagedacht over de mate waarin de ‘Aufklärung’ doorwerkt in het heden. Hij zal daar echter verstek moeten laten gaan omdat hij op datzelfde tijdstip een studiedag bijwoont aan de ULB over filosofie in het secundair onderwijs van de Franstalige Gemeenschap. Er mag dus gerust gesteld worden dat er van alles beweegt, constateert de heer Lodewyckx. Als verder bewijs hiervan is in bijlage bij de PowerPointpresentatie een lijst opgenomen van wat er in Europa aan de gang is.

In de meeste Europese landen, waaronder ook begrepen de Scandinavische en oude Oost-Europese landen en Zuid-Europa, komt filosofie op de een of andere manier aan bod. In Schleswig-Holstein, Duitsland, is een filosofiecurriculum ontwikkeld van lagere school tot het secundair onderwijs. Vanuit de verschillen van de onderwijs tradities worden er wel verschillende accenten gelegd. Zo is de Franse traditie zeer conceptueel gericht, terwijl andere zoals Italië en Spanje veeleer vertrekken vanuit de historiek. Doorgaans begint men met een algemene filosofische problematiek om die daarna vanuit deze of gene specifieke traditie open te trekken. De handboeken die daaruit resulteren leren de spreker vooral dat

hij bepaalde zaken liever vroeger dan pas aan de universiteit had geleerd, bijvoorbeeld wat cartesians denken betekent.

Het gesprek blijft wel lopen in de meeste landen, onder meer over de zin van filosofieonderwijs. Men blijkt dus niet ongevoelig voor maatschappelijke evoluties, zelfs in Frankrijk, met zijn aloude filosofische traditie. Zo heeft de FMKJ-methode in alle landen een impact en men zoekt naar mogelijkheden om dat na het basisonderwijs voort te zetten in het hele onderwijsbestel. De laatste jaren worden dan beschouwd als een sluitstuk van filosofische vorming doorheen het onderwijslandschap.

Er zijn in al de betrokken landen uitgewerkte curricula, handboeken, vakdidactische tijdschriften en vakverenigingen om het filosofieonderwijs te ondersteunen. België blijkt in die zin tamelijk schaars bediend. Afsluitend verklaart de spreker zich graag bereid om tijdens de vragenronde meer specifiek op bepaalde landen in te gaan.

De vraag wat te doen met filosofie als schoolvak in het secundair onderwijs is volgens professor *Luc Braeckmans* heel eenvoudig te beantwoorden. Alles is eigenlijk al gebeurd en bestaat al, stelt hij. Niets hoeft nog uitgevonden te worden. Nagenoeg alle West-Europese landen kennen het vak en hebben het een prominente plaats gegeven in hun secundair onderwijs. Vlaanderen is dus het buitenbeentje in deze.

Filosofie houdt intrinsiek krachtige impulsen in tot algemene vorming en heeft derhalve een rol te vervullen als algemeen vormend vak in het secundair onderwijs, met name in de derde graad van wat men kan aanduiden als het 'doorstroomonderwijs'. Wat kan erin aan de orde worden gesteld? In eerste instantie denkt men aan de analyse van 'het Westen' en de cultuur die ermee gepaard gaat. Daarin staan concepten als 'vrijheid', 'mensenrechten', 'het statuut van de mens' en het discours van en rond de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens centraal. Elk daarvan is gelinkt aan het wijsgerige denken.

Ook vragen die raken aan de fundamenteën van het mens-zijn, grondvragen over de zin van het leven, het perspectief van leven en de tweeledigheid leven en dood kunnen besproken worden. Volgend uit die twee centrale aspecten wordt dan ook aandacht besteed aan de traditionele grote disciplines van het wijsgerige denken: ethiek, antropologie, metafysica enzovoort.

De vier Vlaamse universiteiten die een departement Wijsbegeerte hebben, stellen gezamenlijk vast dat de vraag naar filosofische inbreng toeneemt, vanuit diverse hoeken zoals ethische commissies, volwassenenvorming. Dat verheugt hen, maar tegelijk verbaast het dat in de context van het secundair onderwijs het vak filosofie steeds meer marginaal wordt, in de zin dat het minder en minder wordt ingericht. Men mag hier gerust gewagen van een enigszins paradoxale situatie.

De heer *Peter Visser* opent met de algemene stelling dat filosofie een gradueel leerproces inhoudt. Hoewel dat toch zeer aanvaardbaar klinkt, stelt de spreker vast dat in de vormingscontext – van kleuterschool tot academische lerarenopleiding – kinderen soms wordt afgeleerd dingen in vraag te stellen. Ze moeten het proces dus opnieuw aangeleerd krijgen. Het concept FMK is reeds gemeengoed, FMKJ geldt als een uitbreiding met de doelgroep jongeren. Daar nog eens de V en de O aan toevoegen (om tot FMKJVO te komen) voelt eerder bizar aan, weet de heer Visser. Met volwassenen en ouderen gaan filosoferen wordt evenwel nog als algemeen zinvol beschouwd, vooral in specifieke contexten. Ook in die zin mist Vlaanderen ergens de filosofieboot.

Waar mist Vlaanderen dan die boot? Met studenten SLO die kiezen voor het vak filosoferen met jongeren en volwassenen besprak de heer Visser recent de gemeenschappelijke stam van de vakoverschrijdende eindtermen. Wat weten ze al over filosoferen? Het filoso-

fisch gesprek is als didactische werkvorm zeker breed toepasbaar en integreerbaar, maar dat brede spectrum aan toepassingsmogelijkheden vormt tegelijk een enorme valkuil, stelt de spreker. Er wordt daarbij gekeken naar communicatief vermogen, creativiteit, doorzettingsvermogen, empathie en dergelijke meer. Doorgaans kan iedereen zich in die uitvoerige lijst met 21 voorbeelden vinden. Maar zelden menen de studenten dat ze niet weergeven wat filosoferen inhoudt. Tegelijk hebben de mensen van AKOV, het Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming, die het document hebben opgesteld, het over 'kritisch denken en mediawijsheid'. Dat duidt de spreker als een neologisme dat omfloerst de dingen niet langer bij naam noemt. Die trend zet zich ook in de lerarenopleiding sterk door, weet hij. Er is geen sprake meer van initiatie in sociologie, psychologie of pedagogie, en men valt steeds meer terug op vage terminologie. Van filosofie is in de lerarenopleiding nooit zelfs maar sprake geweest. Het correcte vakjargon wordt systematisch geschrapt en vervangen door allerhande omfloerste terminologie. Dat is volgens de heer Visser nefast. Hij vindt het een kwalijke evolutie die vragen doet rijzen bij het niveau van de toekomstige leraren. Hij verwijst dienaangaande naar de recente mediaheisa die er is geweest naar aanleiding van de slechte score van studenten uit de bacheloropleiding op een vragenlijst over algemene kennis. De heer Visser pleit er ten stelligste voor de dingen bij naam te noemen.

In het verlengde van die hele evolutie zullen filosofie en filosoferen ongetwijfeld wel op de een of andere manier passen binnen het concept van de vakoverschrijdende eindtermen. Maar het blijft een levensgrote valkuil. 'De leraar-filosoof: harlekijn, knecht of meester?' was de – metaforisch bedoelde – titel die men meegaf aan een symposium in 2009, bij het aantreden van minister Pascal Smet, die er ook een van zijn eerste toespraken als minister van Onderwijs hield. Harlekijn is de leraar die geïntroduceerd werd in het filosoferen en dat als een leuke fait divers eens 'doet'. Het begrip 'knecht' verwijst naar de middeleeuwse positie van de filosofie als dienstmaagd. Filosofie kan overal bij ingeschakeld worden, maar het heeft geen eigen statuut. De leraar-filosoof als 'meester' is van een andere categorie. Her en der, en heel af en toe, krijgt iemand de filosofiemicrobe te pakken en krijgt hij ook nog de toelating van de directie om er op klas- en schoolniveau mee aan de slag te gaan. Filosofie in het leerplichtonderwijs kan in reële termen alleen een plaats krijgen als er iets verandert aan de naamgeving binnen ontwikkelingsdoelen en eindtermen, meent de heer Visser. Dat kan gebeuren in het kader van een onderwijsvernieuwing. De ontwikkelingsdoelen zijn er expliciet bijgenomen omdat het moet starten op zeer jonge leeftijd, op kleuterschoolniveau. Internationaal blijkt dat geen punt, maar Vlaanderen moet het nog steeds hebben van enkele relatief obscure initiatieven die zich gelukkig wel gesteund maar niet erkend en herkend weten. Wat zijn de noodzakelijke voorwaarden voor kwaliteitsvol en duurzaam filosoferen met kinderen en jongeren? Het moet aangepast aangeboden worden in de basisvorming in de lerarenopleiding en in een aangepast nascholingscircuit. VEFO doet dat al, maar botst telkens weer op het niet-bekend zijn met het gegeven. De publieksbelangstelling hangt dan ook grotendeels af van het feit of andere items van nascholing al dan niet als meer prioritair worden beschouwd.

Het lijkt VEFO ook zinvol om filosofische gespreksleiding als basiscompetentie in te schrijven in te vernieuwen verwachtingen of eisen ten aanzien van de lerarenopleiding in haar integraliteit. Die vaardigheid maakt het verschil tussen een gewoon klasgesprek en een diepgaander filosofisch gesprek. Er is alleszins voldoende boeiend materiaal voorhanden om met toekomstige leraren dicht bij de praktijk te werken, besluit de heer Visser.

De heer *Peter Michielsens* legt tot slot zes concrete vragen en verwachtingen van VEFO aan de leden van de commissie voor. De vereniging verwacht dat er tien jaar na de resolutie opnieuw een parlementair initiatief komt ter bevordering van 'filosofie voor allen'. Dat impliceert naast het vak zelf, ook het FMKJ-concept en de lerarenopleiding.

FMKJ dient voor VEFO ingebed te worden in een brede algemene vorming. Concreet houdt dat voor het basisonderwijs in dat de FMKJ-methode aanwijsbaar geïntegreerd en veralgemeend wordt. Dat moet het mogelijk maken dat alle schoolgaande jongeren op die manier leren nadenken, vragen stellen en in gesprek gaan met de leerkrachten.

Hetzelfde geldt voor het secundair onderwijs in zijn volle breedte. Maar met name in de derde graad van een aantal richtingen zou filosofie expliciet als vak opgenomen moeten worden, vindt VEFO. Zo wordt het onderdeel van het basispakket algemene vorming van specifieke doorstromingsrichtingen.

Vragen om filosofie en filosoferen met kinderen en jongeren in te brengen in het leerplicht-onderwijs zonder er een fundament voor in te richten in de lerarenopleidingen en nascholing, ware natuurlijk tamelijk zinloos. FMKJ zou derhalve als methode in de basiscompetenties van de lerarenopleiding moeten worden opgenomen. VEFO hoopt dat daaruit zou volgen dat er een specifieke module kan worden aangeboden binnen de vakdidactische context.

In de veronderstelling dat het aangereikte spoor wordt gevolgd, rekent VEFO er natuurlijk ook op dat de nodige middelen worden vrijgemaakt en initiatieven genomen om het bestaande lerarenkorps bij te scholen.

Als vierde punt pleit VEFO ervoor dat er blijvend onderzoek zou gebeuren met betrekking tot de diverse onderwijsniveaus. Dit is noodzakelijk omdat het concept voor Vlaanderen nog vrij nieuw en nog verre van gerealiseerd is. Zo worden evoluties nauwgezet opgevolgd en kunnen een leerproces en expertiseopbouw plaatsvinden.

Voorts lijkt het VEFO van belang in een ankerpunt te voorzien in de vorm van een instantie die maatschappelijk belast wordt werk te maken van de uitdaging op het vlak van filosofie en filosoferen met kinderen en jongeren. VEFO heeft die taak al gedeeltelijk opgenomen en wil dat ook blijven doen. Er was een begeleidingscommissie op het niveau van het ministerie. Die opdracht zou nog veel explicieter toegewezen moeten worden aan de Vlaamse UNESCO Commissie, stelt de heer Michielsens. Er zijn al contacten gelegd met de voorzitter van de VUC, professor Vervenne, en wat VEFO hier aanbrengt is met hen overlegd. De Vlaamse UNESCO Commissie is een stabiel, goed verankerd gegeven en dat is van belang. Ze kan jaarlijks een rapport afleveren over de ontwikkelingen en is internationaal ook goed gelinkt.

Tot slot vraagt VEFO nog om bij eventueel nieuwe engagementen ook de nodige ondersteuning te waarborgen gedurende een aantal jaren.

II. BESPREKING

1. Vragen en opmerkingen van de leden

Als een van de oorspronkelijke indieners van de ‘Filosofieresolutie’ die aan de basis van deze gedachtewisseling ligt, vindt de heer *Kris Van Dijck* een reflectie over de resultaten van de resolutie en de ontwikkelingen en mogelijkheden vanzelfsprekend erg zinvol. Hij stelt vast dat er al heel wat lesmateriaal beschikbaar is en dat er vele initiatieven zijn genomen. Heeft VEFO echter ook zicht op de mate waarin een en ander ook effectief ingang heeft gevonden en gebruikt wordt? Dit kwantificeren zal allicht niet makkelijk zijn.

Bij het inbrengen van een vak filosofie in de derde graad, rijst volgens het lid ook meteen de vraag wat er dan plaats moet ruimen. Waar ziet VEFO ruimte? Of kan filosofie – het weze dan als methode – in elk vak aan bod komen? Het zou dan gaan om soort vakoverschrijdend gegeven, waar men luidens de verschafte toelichting niet echt gelukkig mee is.

Mevrouw *Elisabeth Meuleman* stelt dat Groen, als eertijds mede-initiatiefnemer van de resolutie nog steeds volmondig achter de tekst staat. Filosofie en het belang ervan mag niet onderschat worden, zeker met het oog op de knipperlichten in de samenleving die ook de Koning Boudewijnstichting recent nog aanstipte. Dat betrof dan onder meer het culturele en interculturele begrip van jongeren, hun burgerzin enzovoort. Het lid meent – met in het achterhoofd mee het actualiteitsdebat van gisteren over jongeren die naar Syrië trekken – dat algemeen gevoeld wordt dat jongeren naar zingeving zoeken. Voor het onderwijs is volgens haar een preventieve rol weggelegd inzake het begrijpen van de samenleving en het zoeken naar antwoorden. Zij ziet ook een duidelijke plaats voor filosofie daarbinnen. Mevrouw Meuleman steunt dan ook volkomen de oproep van VEFO om het engagement ernstig te nemen. In eerste instantie moet er daartoe een signaal komen vanuit de overheid.

Enige bedenking van mevrouw Meuleman is dat er zich intussen een hele ontwikkeling afspeelt in het onderwijs. Het Gemeenschapsonderwijs is op zoek naar de plaats die levensbeschouwelijke vakken kunnen innemen, hoe er met het concept ‘burgerzin’ moet worden omgesprongen en hoe filosofie daarbij aansluit. Het lid wijst erop dat er onmiskenbaar raakpunten zijn tussen filosofie en de levensbeschouwelijke vakken, al zijn het geen identieke grootheden. Bij het nadenken over de invulling van een soort nieuwe vorm van levensbeschouwing komt men als onderwijsverstrekker onvermijdelijk bij de filosofie terecht, stelt ze. Met dat knelpunt worstelt men.

In het licht van de aangekondigde hervorming van het onderwijs begrijpt mevrouw Meuleman ook de eerder afwachtende houding met betrekking tot filosofie in het secundair onderwijs. Groen heeft eerder al het voorstel gedaan om een vak levensbeschouwing, burgerzin en filosofie te introduceren in het hele onderwijs, twee uur per week. Dit zou volgens het lid moeten kunnen zonder er al te zeer een amalgaam van te maken, indien er maar doelgericht en projectmatig wordt gewerkt. Hoe ziet VEFO desgevallend de integratie van hun visie in de lopende ontwikkelingen?

VEFO pleit ervoor FMKJ in het geheel van de schoolloopbaan in te voeren. Voor de twee laatste jaren secundair van de doorstroomrichtingen ziet de vereniging echter liever een echt vak filosofie ingebracht, waar dan de meer theoretische aspecten aan bod kunnen komen. Dat zou betekenen dat men voor de laatste twee jaar van beroeps- en technische richtingen wel nog doorgaat met FMKJ. Klopt dat?

Mevrouw *Marleen Vanderpoorten* had graag een duidelijker beeld gekregen van de afname van de aparte opdrachten die in het onderwijs in het kader van filosofie aanwezig waren. Wat is daarvoor de motivatie geweest en over welke hoegrootheid heeft men het?

In zijn discours hamert VEFO – in het licht van het stimuleren van de kritische zin – heel sterk op het belang van het starten met filosofieonderricht op zeer jonge leeftijd. Voor de derde graad secundair verandert de vereniging het geweer echter van schouder volgens het lid. Daar wil men dan toch een apart vak filosofie. Heeft dat alleen te maken met inhoud en leerstof? Vanwaar het verschil in benadering, met andere woorden? Welke accenten moeten gelegd worden bij respectievelijk FMKJ in de basisvorming vanaf de kleuterschool en in het vak vanaf de derde graad secundair?

De verhouding tussen filosofie en levensbeschouwing noemde VEFO een ‘knelpunt in de werking van de commissie’. Waarom is dat zo? Mevrouw Vanderpoorten ziet er veeleer een mogelijke verbreding van de focus in.

De heer *Jos De Meyer* sluit zich aan bij de vraag welk vak in de derde graad secundair plaats zou moeten of kunnen ruimen voor filosofie. Het lessenrooster zit nu immers al behoorlijk vol.

Mevrouw *Sabine Poleyn* heeft een grote sympathie voor de FMKJ-methode. Wat verwacht VEFO echter concreet van de overheid? Welke instrumenten moeten ingezet worden om dat nog sterker in het onderwijs en/of de lerarenopleiding te implementeren?

Volgens het lid maakt filosofie in de derde graad secundair al intrinsiek deel uit van het vak cultuurwetenschappen. Het lijkt haar ook zinvol dat iedereen dat zou krijgen. Zij ziet dan in het licht van de vraag waar filosofie een plaats moet vinden een optie in dat vak. Hoe ziet VEFO dat?

Mevrouw Poleyn denkt daarnaast ook aan de ‘vrije ruimte’ in de derde graad aso. Zelf heeft ze weet van twee scholen die ook daadwerkelijk al met het vak filosofie bezig zijn op dat niveau. Misschien kan in die zin meer promotie naar de scholen gemaakt worden of kunnen er suggesties aangevoerd worden?

2. Antwoorden van de VEFO-vertegenwoordigers

De heer *Peter Michielsens* gaat eerst in op de vraag naar data of kwantitatieve gegevens over hoe het met filosofie en FMKJ gesteld is. Voor wat FMKJ betreft, is het zeer moeilijk te bepalen of leerkrachten de methode al dan niet integreren in hun lessen en, zo ja, hoe. Daartoe zou een onderzoek gevoerd moeten worden in een aantal basisscholen en secundaire scholen. Indicaties zijn er wel. Elk jaar nemen er mensen deel aan de masterclasses om meer vertrouwd te raken met de methode. Een beperkt aantal lerarenopleidingen maken er ook al werk van.

Het vak filosofie zelf komt geregeld voor in wat men de ‘vrije ruimte’ noemt in het secundair onderwijs. De respectieve leerkrachten, zoals doorgegeven door de scholen in hun verklaring aan het ministerie, geven allicht ook een ander vak. Uit de documenten kan dat niet afgeleid worden als het over de vrije ruimte gaat. Alleen waar het vak filosofie expliciet niet onder die noemer valt en als dusdanig op het lessenrooster is ingeschreven, zijn de gegevens duidelijk. Het probleem van het ontbreken van kwantitatieve gegevens is overigens ook al te berde gekomen in de opvolgingscommissie OCVEFO.

De heer *Peter Visser* weet daar meer over. De beschikbare, en overigens ook vrij op te vragen cijfers, van AgODi, betreffen het wijsgerige stromingenverleden en besloegen ongeveer 60 aparte opdrachten filosofie in 2004. Intussen is dat aantal bijna gehalveerd. De cijfers worden sinds 2009 systematisch opnieuw opgevraagd door VEFO. Het aantal blijft sindsdien vrij stabiel. Of dat betekent dat er meer in de vrije ruimte gebeurt, is moeilijk te zeggen. De indruk leeft echter dat filosofie ook daar enigszins wegdeemstert en dat de invulling ervan veeleer neigt naar zagezegd minder ‘traditionele’ bezigheden, zoals Spaans of ICT.

Welk vak zou dan moeten sneuvelen voor het vak filosofie in de derde graad? De heer *Peter Michielsens* vindt dat een moeilijke kwestie en meent dat een en ander meer te maken heeft met hoe het globale lessenrooster er in zijn geheel uitziet. Voor hem gaat het er daarbij om het pakket te optimaliseren en niet louter af te gaan op de traditie.

De heer *Herman Lodewyckx* belicht het probleem vanuit internationale context. Hij heeft lang geleden uitgezocht waarom er in België geen vak filosofie is. Het antwoord dat hij op het hoogste niveau kreeg, zowel voor wat de Vlaamse als Franstalige kant betreft, luidde dat de economische troef van het onderwijs juist de veeltaligheid was. Andere landen zoals Duitsland, Frankrijk en Spanje beperken zich voor wat dat betreft tot één taal en hebben daardoor veel meer ruimte voor vakken als esthetica, kunstgeschiedenis en filosofie.

Nederland ziet de spreker als een voorbeeld van hoe het wel kan. De scholen beschikken daar over de mogelijkheid om zich van elkaar te differentiëren door een verplicht optievak op het curriculum te zetten. Dat wordt dan meteen ook een examenvak. De vraag welk vak dan plaats moet ruimen voor het vak filosofie, is daarmee meteen ook van de baan. De leerlingen bepalen of het vak in hun pakket zit. Voor wat dit betreft, kunnen we dus wel degelijk iets leren van het buitenland.

De heer *Peter Michielsens* bevestigt hetgeen gezegd werd over het Nederlandse systeem. Het is een kwestie van de manier waarop men de opbouw van een lessenrooster in zijn geheel aanpakt, besluit hij.

Wat betreft de verhouding tussen FMKJ en het vak filosofie in de derde graad pleit VEFO onomwonden voor een invoering van FMKJ in het gehele secundair onderwijs, herhaalt de heer Michielsens. De methode is voor elke leerkracht in het kader van zijn vak valabel om bepaalde vragen op een welbepaalde manier te kunnen stellen en om samen naar antwoorden te kunnen zoeken. VEFO acht het tegelijk wel noodzakelijk dat de discipline filosofie expliciet naast de methode in een aantal richtingen op het curriculum komt, met name de doorstromingsrichtingen. Men is zich daarbij overigens wel degelijk bewust van de lopende hervormingscyclus voor het secundair onderwijs, en blijft daarom bedachtzaam. Wellicht komt er op korte termijn echter geen heel ingrijpende hervorming meer. Er zijn uitdagingen voor het secundair onderwijs en VEFO zal in dat kader zijn vragen ook opnieuw aan de orde stellen. Intussen is het mogelijk om binnen de bestaande structuren al stappen te zetten. Die specifieke oproep van VEFO is gericht tot de onderwijsverstrekkers die in hoge mate invulling geven aan het curriculum en het lessenrooster.

Meer ten algemenen titel stelt de heer Michielsens dat de steun die VEFO ervaart voor zijn motieven en voorstellen, zeer gewaardeerd wordt. Bij de relatie tussen filosofie en de levensbeschouwelijke problematiek, spreekt de heer Michielsens vanuit zijn lange ervaring als inspecteur-generaal, waarbij de organisatie van het levensbeschouwelijk onderwijs tot zijn opdrachten behoorde. Hij is zich terdege bewust van hoe de officiële scholen worstelen met het bestaande keuzeaanbod. Dat blijft een probleem, erkent de spreker.

Professor Loobuyck en zijn groep hebben een soort van oplossing aangereikt, legt de heer Michielsens uit. VEFO heeft het er met hem over gehad en heeft zich bereid verklaard om ook mee verder te zoeken. Eén grondig verschil is wel duidelijk, stelt de spreker. De groep rond de professor Loobuyck, met zijn vzw LEF, gaat met zijn voorstel veel verder en grijpt in in een bepaalde politieke traditie over hoe onderwijs georganiseerd dient. VEFO wenst daarover als vereniging geen uitspraak te doen. Dat is immers een politieke beleidskeuze.

Voorts beklemtoont VEFO steeds weer dat de methode, meer specifiek FMKJ, niet gelijk te stellen is met een levensbeschouwelijk vak of als alternatief ervoor kan fungeren. Filosofie als vak moet voor de vereniging bovendien een onafhankelijk bestaan kunnen hebben binnen een curriculum. Het levert de bouwstenen om het kritisch vermogen te vormen. De kennisname van verscheidene levensbeschouwelijke disciplines is datgene waarvoor men dat vermogen zal inzetten. Beide zijn vooral niet te verwarren, stelt VEFO, dat steeds open staat voor gesprekken.

Het knelpunt bij de werking van de opvolgingscommissie vloeide vooral voort uit het feit dat de commissie moest vaststellen dat ze vanuit haar specifieke bevoegdheid niet echt om kon met de verhouding tussen levensbeschouwelijke vakken en filosofie. Er leefde ook wel enige argwaan, weet de heer Michielsens, dat er bij VEFO andere ambities leefden dan louter het promoten van filosofie. Men dacht wel eens dat VEFO erop uit was om godsdienstonderwijs of het levensbeschouwelijk onderwijs te verdringen, maar dat is de agenda niet, verzekert de spreker nogmaals.

Van de overheid verwacht VEFO een duidelijk signaal aan de lerarenopleidingen dat er iets moet bewegen. Dat kan door FMKJ in die opleidingen te integreren als basiscompetentie. Verder verwacht VEFO ook een signaal dat in het huidige secundair onderwijs – evenals bij de verdere debatten over de hervorming ervan – men bereid is een denkspoor aan te nemen waarbij filosofie als vak een plaats krijgt in bepaalde richtingen.

De heer *Herman Lodewyckx* wijst erop dat de Duitse UNESCO Commissie tijdens het hoger reeds vermelde vormingscongres voor filosofen en beleidsmensen juist aandacht besteedt aan de vraag wat die ‘Verlichting’ betekent in de hedendaagse interculturele samenleving. Essentie is om de filosofische erfenis te vertalen naar hedendaagse problematieken. De spreker heeft de idee dat velen bij het vak filosofie in het secundair onderwijs denken aan de historische facetten van het vak, terwijl in het buitenland juist de link wordt gelegd met actualiteit. Daarvoor vrezen gaat derhalve niet op, besluit de heer Lodewyckx.

In Italië heeft het bestuur van Verona aan alle leraren levensbeschouwelijke vorming en aan de filosofen gevraagd na te denken over het toenemende aantal suïcides en mee naar oplossingen te zoeken. Een Spaanse collega deed een projectvoorstel waarbij een heel jaar rond leven, dood en lijden werd gewerkt. Behalve gesprekken, werd ook naar teksten verwezen en trok men naar musea waar dat thema aan bod kwam. Ook levensbeschouwelijke teksten kregen een plaats. Filosofie kan een zeer open vak zijn, maar biedt vooral een methodiek om kritisch na te denken en een eigen standpunt in te nemen. Dat is het uitgangspunt voor de UNESCO om filosofie als een ‘school van vrijheid’ te determineren. Om die reden stelt VEFO ook voor de Vlaamse UNESCO Commissie in te schakelen. In andere landen nemen die commissies een belangrijke positie in.

Mevrouw *Kathleen Helsen*, waarnemend voorzitter, legt tegenover de genoemde economische troef van het onderwijs – de talen – filosofie in de weegschaal als potentiële maatschappelijke troef. Ze begrijpt uit de uiteenzettingen en vragen ten aanzien van de overheid dat filosofie vooral als methodiek bekeken moet worden. Dat genereert meteen ook een probleem, want in het kader van de vrijheid van onderwijs kan de overheid geen methodiek opleggen. Men kan niet vragen iets op te leggen dat in strijd is met dat principe.

De heer *Peter Michielsens* legt uit dat VEFO helemaal niet vraagt om alle scholen een zekere werkwijze op te leggen. Scholen en leerkrachten kunnen op eigen wijze invulling geven aan een aantal doelen die hen maatschappelijk worden opgelegd. Dat hoort ook zo, stelt VEFO.

De vraag van de vereniging is erop gericht dat leerkrachten voldoende gevormd zouden worden om, gebruikmakend van die vrijheid, les te kunnen geven. De leraar maakt daarbij uit of hij tot een kritisch filosofisch gesprek wil komen. Om dat überhaupt te kunnen, moeten de in de lerarenopleiding gehanteerde basiscompetenties op zijn minst wel omvatten dat zij die didactische werkvorm moeten beheersen.

De heer *Peter Visser* vermeldt nog dat er geen misvatting over mag bestaan dat het ijveren voor een vak filosofie in het secundair onderwijs zou betekenen dat VEFO in de derde graad het filosoferen wil doen verdwijnen. Hij herhaalt dienaangaande ook dat het de moeite loont om de meest recente handboeken van het Nederlandse systeem met filosofie als profielvak (dit wil zeggen keuzevak) erop na te slaan. Filosoferen is zeker nog aan de orde en de Westerse filosofiegeschiedenis van de afgelopen 2500 jaar wordt de leerlingen zeker niet door de strot geramd.

Dat er zo weinig zicht is op wat er werkelijk aan filosofie aanwezig is in het onderwijsaanbod, blijft een frustratie, erkent de heer Visser. In de humane wetenschappen vindt men het terug. Er is aan de UA een opleiding gedrags- en cultuurwetenschappen, maar daarnaast is er ook een SLO filosofie. Die wil men graag behouden, ook al zijn er raakvlakken. Op

academisch niveau is een apart kader absoluut nodig, stelt de spreker. Bij uitbreiding mag filosofie dus ook in het onderwijs een eigen plaats krijgen.

Het lijkt erop dat vooral autonome hogescholen intussen filosofie wel al binnenhalen, zij het onder soms wat bizarre benamingen als comparatieve filosofie en cultuurbeschouwing. Dat laatste is trouwens een geijkte keuzemogelijkheid naast de erkende levensbeschouwingen. De evolutie lijkt VEFO gunstig, maar het blijven voorzichtige pogingen, met een enkele uitzondering waar filosofie over de drie bachelorjaren gespreid wordt. Er zijn dus wel degelijk pogingen om met filosofie aan de slag te gaan.

Zonder filosofie, geen UNESCO, besluit de heer Visser en verwijst daarbij naar de homepage van UNESCO. Deze organisatie is na de Tweede Wereldoorlog ontstaan op basis van filosofische overwegingen. De vernieuwde visie op wereldoriëntatie in het basisonderwijs en alle onderwijsvernieuwingen of een nieuw curriculum zijn als het goed is, gestoeld op wijsgerige reflecties. Wachten tot filosofie een plaats krijgt in de onderwijsvernieuwing, lijkt VEFO niet de juiste weg. Het is veeleer de bedoeling ervoor te zorgen dat er ook op de onderwijsvernieuwing een wijsgerige reflectie kan komen en filosofie neemt men dan gewoon mee, rondt de heer Visser af.

Kathleen HELSEN,
waarnemend voorzitter

Kris VAN DIJCK,
verslaggever

Gebruikte afkortingen

AgODi	Agentschap voor Onderwijsdiensten
AIPPh	Association Internationale des Professeurs de Philosophie
AKOV	Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming
aso	algemeen secundair onderwijs
FiloLO	filosofen in de lerarenopleiding
FMKJ	filosofen met kinderen en jongeren
LEF	vzw Levensbeschouwingen, ethiek, filosofie
OCVEFO	Opvolgingscommissie voor eigentijds filosofieonderwijs
SLO	specifieke lerarenopleiding
UA	Universiteit Antwerpen
ULB	Université Libre de Bruxelles
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VEFO	Vlaams netwerk voor Eigentijds FilosofieOnderwijs
VUC	Vlaamse UNESCO Commissie